

Esztétikus településképp zöldfelület tervezése nélkül?

Egy önkormányzati rendelet margójára

Városunk, Jánoshalma önkormányzata külső vállalkozás segítségével készítette el a településképp védelméről szóló 2016. évi LXXIV. törvényből önkormányzatokra telepített tervezési és rendeletalkotási feladatát. A rendelet deklarált célja a város sajátos településképeinek megőrzése, a város új és esztétikus alakítása, a meglévő építészeti értékek védelme. Írásom e rendelet alapvető hiányosságára kíván rámutatni.

Elkészített rendeletünk sajnálatos módon a települési terület alakításának természeti eszközeiről méltatlanul alulreprezentált mértékben foglalkozik. Vélem, hogy ez nem egyedi eset. Ezért városunk zöldfelületi állapotának néhány jó és rossz példája ismertetésével szeretnék rámutatni a természeti elemek városkép- és településiarcult-alakító szerepére.

A befogadó tájról és településünk épített arculatáról

Jánoshalma az Észak-Bácskai-löszhát és a Homokhátság találkozási vonalán, lényegében a hódoltság után települt. 13 000 hektárt meghaladó közigazgatási határa földrajzi-geológiai helyzetéből eredően három jól kirajzolódó természeti potenciájú tájrészrel rendelkezik.

Az északi homokvidéken erdőgazdálkodással, a közép-ső, vékonyabb lepelborítású földeken szőlő-gyümölcs kultúrákkal, a déli csernozjom jellegű talajokon pedig szántóföldi természetességgel valósul meg a tájhasználat.

Az 1807-től mezővárosi, majd 1989-től városi rangot viselő település közel 9000 fős lakossága előregedő és magas az etnikum aránya. A tipikusan síkvidéki település (a peremrészek erdei, kiskertes gyümölcsösei, egykori, tanyás részei ölelésében) jól simul természeti környezetben.

Ennek az övezetnek (természeti és tájképvédelmi, ökológiai magterületek stb.) megőrzéséhez, gazdasági, népességmegőrzési, környezet- és identitásvédelmi érdekeink fűződnek. A tájkép megőrzése szempontjából az építésügyi és településrendezési előírások szükségesek, de nem elegendők.

Elő lehet írni pl. a tetőfedéshez felhasználható vagy tiltott anyagokat, de hatékony vagyonsvédelem hiányában, ezt is, azt is egyaránt lelopják. A sivatagosodást megelőző vízgazdálkodási beavatkozások nélkül pedig maga a gazdálkodási forma kerül végveszélybe. Az ökológiai változások felülírják az arculattervezési elképzeléseinket.

A párhuzamos utcatorok 4500 körüli lakóépületeinek beépítési jellege városrészenként – az egykori építetők foglalkozásának anyagi, társadalmi helyzetét is tükröző módon – változó. A centrikus városmag zárt utcatoros, részben két-, vagy többszintes épületekkel, a városmagtól távolodó fő útvonalak mentén pedig, az egyszintes zárt utcatoros beépítésű polgárházak jellemzik az utcaképet.

A peremrészek felé haladva, fésűs beépítésű, nyeregletes házakkal és igen elhanyagolt épületekkel találkozhatunk. Gyakori volt a deszkaoromzat és az utólagos, féltetés hozzáépítés. Ezekben az utcákban a korábbi vályogépítésű házak szanálása után szabadon álló, rendszerint előkertes sátoros kockaépületekkel torzították a történelmi utcaképet.

A város számos műemléki értékkel bíró épülettel, kökecserttel, utcaképet meghatározó házsorral bír. Új építkezési divat szerint, a fésűs beépítés úgy valósul meg, hogy a tetőzeteknél az utcafrontra a távirányítású garázkapu kerül. Az oldalsó telekhatárra emelt lakóépület ablakait, az utca zajától-porától távolabb eső belső udvarra, kertre tájolják.

Az épített környezetet kísérő természeti elemekről

Az előzőekben ismertetett kusza épített környezet arculatát éppen úgy befolyásolhatja a természeti elemek jelenléte, minősége, sokrétűsége, mint ahogy ruházatunk színei, mintázata, szabásvonalai segítenek elrejtetni testalkatunk esetleges hibáit.

Közismert a növényzet por-zaj és besugárzást szűrő, környezetkondicionáló képessége is. A bioklimatikus tényezők mellett a zöldfelületek oldják az épített környezet merev szerkezetét, emberibb léptékűvé és bensőségesebbé teszik a nyitott enteriort.

A növényzet esztétikai és lélektani hatásai a lakosság egészségvédelmében, a rekreáció elősegítésében, az életminőség javításában nélkülözhetetlen szerepet töltenek be. Egy szerencsésen összeválogatott növényanyag még egy fázós-ködös reggel is szívet-lelket melengető élményt tud nyújtani.

1970-ben a tanácselnök kérésére utcáról utcára, portáról portára járva felmérést végeztem településünk fasorainak, parkjának és zöldfelületeinek növényi összetételéről, azok egészségi és esztétikai állapotáról. Javaslatokat tettem a karbantartási és fejlesztési lehetőségekre.

Megállapítottam, hogy a település zöldfelületi szigeteit az észak-déli és kelet-nyugati irányú közlekedési utak fasorai

zöldfolyosó-szerűen kötik össze. Ahol e kapcsolat hiányzik, ott azt létre kellene hozni. Kataszterem szerint a településen három összefüggő, azonos fafajú és korú egységes megjelenésű fasort találtam.

A belső nézőponttól távol eső Kálvária-domb, a kápolnával jelentős tájképi elemként értékelhető. A házsorokat kétoldalt kísérő nyugati ostorfák 1–2 méter hosszúságú lehajló éves hajtásai szinte a földig zárták a kövesút és a házak közötti teret. Ezért a járdán közlekedők érdekében, évente erős metszést kellett alkalmazni, amit a fák jól tűrtek. A koronák karbantartása sok élők munkát (pénzt) igényelt. A fák szürke gyöngyragyás kérge is díszítő értékkel bír. Termése jó téli madáreleség. Vélem, hogy a városkörnyéki erdőkben 50 éve még ismeretlen ostorfa megjelenésében ez a faszor nem elhanyagolható szerepet játszott.

A másik, viszonylag egységes utcaképet, a legnagyobb töszámmal előforduló kislevelű hársak sorai alkották. A hársak hiányzó szakaszait zöld juhar, akác, bálványfa és korai juharok egészítették ki, helyenként nagylevelű és ezüst hársak is előfordultak.

A városközpont utcáiban is nagy számban jelen voltak a hársak, de ott összefüggő fasorokat nem alkottak. A városmagtól távolodva a mellékutcák, szinte kivétel nélkül gyümölcsfákkal (szilva, meggy, dió) voltak beültetve. A gyümölcsfák helyenként ma is előfordulnak.

Található volt még néhány nagyméretű idős japánakác, fehér nyár, eper, platán, szomorú fűz, lucfenyő. Érdekes volt egy 5 egyedből álló mézgás éger facsoport. Az utcai fák a rendszeres karbantartás hiányában idővel ránőttek a házakra és a felső vezetőekre. Ezt a gondot kommunális üzemünk a sebkezelések mellőzésével koronacsonkolással oldotta meg.

A kialakult csúf állapotok miatt a zöldpárti lokálpatrióták a helyi és regionális sajtóban összetűzet zúdítottak az önkor-

mányzatra. A tiltakozások és egy gyümölcsfa metszésében jártas szakember művezetésével végrehajtott betanítási folyamat eredményeképpen ma már kíméletesebb módon végzik a fák koronaalakítását.

Az 1970-es években a Megyei Tanács és az Erdőfelügyelőség közreműködésével, az Erdőgazdaság ingyenes fásítási anyagot juttatott a közületek és gazdálkodó szervezetek részére.

A kiadott nyír, platán, hárs, ezüst juhar suháng és sorfákat elsősorban parkok, majorok, bekötőutak és nem városi utcafásításra szántuk.

Az utcai fasorokba ültetett nyírfák néhány éven belül elérték a vezetőkeket és a kényszerű csonkolásokat nem éltek túl. Az igen gyorsan és nagy koronát nevelő ezüst juharok pedig a későbbiekben rengeteg gondot okoztak.

Más fafajok is alkalmatlannak bizonyultak az utcafásításra. A gömbakácok és a mézesfa sűrű koronája letetvesedett, nagyon nehezen viselték a városi körülményeket. A kiültetett 430 db kínai mézesfa sorfából napjainkra alig néhány hírmondó maradt. A rózsásakác villásodásra hajlamos ágrendszerét a gyakori szélterés csúfította.

Kegyelmi helyzetet hozott a várost átszelő főút felújítása, ami lehetőséget adott a teljes útszakasz kétoldali újrafásítására is. Az előregedett és beteg növényzet letakarítása után szakaszosan más-más fafajjal történt a beültetés. Az egyes

szakaszok fáinak eltérő lombszíné, habitusa, virágzása, és termésméretei idővel egy sajátos ritmust és arculatot fog adni a belső településképeknek.

Az előzőektől eltérően, rossz példát mutat a városközpont üres telkének utcafronti beültetése. A fásításra felhasznált magas törzsre oltott csüngőágú eperfa nem volt szerencsés választás. A járdához túl közel ültetett fák leelőző ágai a nyár folyamán már belenőnek a járda ürszelvényébe. A fák lilás-fekete, lédús termése szennyezheti a gyalogosok ruházatát. Az évenkénti erőteljes metszést igénylő fák nem nyújtanak kellő árnyékot az ott parkoló gépkocsiknak és előbb-utóbb növényvédelmi problémák is felvetődhetnek. A fásítással csupán a térlezárást oldották meg. Jobban kellene gazdálkodni a rendelkezésre álló térrel, pénzzel és élő anyaggal.

Hasonlóan rossz növényválasztási példát mutat a település legnagyobb átmenő forgalmát elszenvedő útszakasz beültetése is. Az út melletti iskola ablakai déli fekvésűek. Az utcai forgalom keltette por és zaj, az erős besugárzás minden káros hatását tompítani lehetne oszlopos habitusú fák alkalmazásával.

Ellenpéldaként említhető az óvoda- és iskolaudvarok háromszintes lezárása az utcai és piaci zajos forgalomtól. Arról nem beszélve – mert az már ízlés kérdése is –, hogy az

iskolaépület lapos tetős, merev, mértani vonalai vagy a főtön látható természetközeli utcakép kölcsönöz élhetőbb környezetet az ember számára.

Parkok, temetők és egyéb zöld felületek

Településünk belterületén, a központi parktól kiindulva az égtájak valamennyi irányában találhatunk kisebb-nagyobb, az urbanizáció és a modern létforma okozta számtalan ártalom kompenzálására alkalmas szigetet.

A parkerdő, horgásztó, sporttelep, temetők és más külterjesen kezelt területek kiegészülve a kerítéseken belüli parkosított telekrészekkel már számottevő nagyságú zöld felületet alkotnak. Egyes levegőből készített felvételek is jól mutatják, hogy az egyébként elzárt területeken is gazdag kertkultúra található.

A zöld felületekkel szemben támasztott multifunkcionális követelmények ellátására a park – felszereltségének hiányosságai miatt – csak részben tud megfelelni. E téren még sok a tennivalónk. A hiányosságok ellenére megállapítható, hogy adottságai alapján a település alkalmas lenne egy „zöld város” projekt megvalósítására (energia- és hulladékgazdálkodási tervekkel kiegészülve pályázati lehetőség is lenne).

A központi park az 1887-ben barokk stílusban épített templom körül alakult ki. Mai helyén korábban temetőkert és piactér volt. Jelenlegi arculatát, sétányrendszerét, dendrológiai állományát, az 1959–60-ban végzett színvonalas tervező- és végrehajtó munka során nyerte el. Ekkor 3 millió forint ráfordítással 45 000 négyzetméter zöldfelülettel gazdagodott a település. Az 1970. évi felmérésem szerint a parkban 28-féle fa, cserje és fásodó évelő előfordulását jegyeztem fel.

A parkban található és korábban már említett azonos fajú egységes megjelenésű fasorok harmadik tagját a ma már csak 15 egyedből álló meddő piros virágú vadgesztenyék alkotják. Közel 100 éves korukkal a park legöregebb lakói közé tartoznak. Dendrológiai értékük alapján említést érdemelnek az idős császárfák, a bronzlevelű csüngő ágú bükkök, tarka levelű zöld juharok és egy mocsár ciprus. Számomra az általam nagylevelű nyárnak vélt (*P. lasiocarpa*) egyede jelentette a kuriózumot. Sajnos az egészségügyi központ építkezésének áldozata lett. Dugványozási kísérletem a gyökeresedést elősegítő kezelés ellenére sem sikerült.

A park másik érdekes növénye a fátyolakác volt. A Kínából származó és mediterrán igényű fa európai elterjedése északi határának akkoriban a Bácskát tartották. Papp J. *Magyarország védett területei* (1974) című könyvében, mint jánosalmi növényritkaságot említi. Azóta közönséges díszfává

honosodott. Bőségesen hozza virágait és termését. Természetes módon vetényül. Ha a magoncok túlélnek első telük mínuszait, akkor a továbbiakban már gond nélkül nevelhetők. Már vörös levelű változata is megjelent. A park egész területével, fasoraival, egyetemes védelemre érdemes.

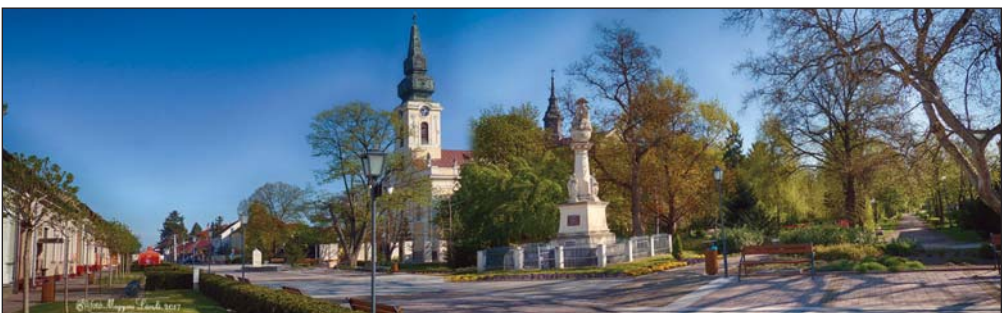
Feltétlen tartózkodni kell a további oktalan beépítésektől. Növényanyagának felújítása során törekedni kell a fajtaazonos pótlásokra. Tudomásul kell venni, hogy a park méretei miatt alkalmatlan valamennyi zöldfelületi funkció betöltésére. A további átgondolatlan ténykedéssel nem javítjuk, hanem egyre alkalmatlanabbá és jellegtelenebbé változtatja.

Temetőink a sok műkö síremlék között kevés és egyhangú növényanyagot éltetnek. Közülük a korábban kissé magára hagyott – talán éppen ezért – izraelita temető mutatja a művi és a természeti elemek legharmonikusabb illeszkedését. A műemlék és környezetének harmóniája kölcsönösen kiemeli egymás szépségét. Ezért a növényi környezet megőrzése és ápolása ugyanolyan fontos feladat, mint az épületek és a műemlékek óvása. A kettő együttesen alkot értéket.

Összegzés

Megállapítható, hogy településünkön terjedőben vannak a távoli földrészek honos, valamint a balkáni-mediterrán jellegű fajok. Népszerű a vérszilva, oltott gömbkőrisek, szivarfák, ecetfák, japán cseresznye, tiszafasövény. Megjelent a fekete dió, kanadai tulipánfa, japán juharok, selyemfenyő, virginiai boróka. Magánkertekben van tarka levelű ginkó, tengerparti és hegyi mamutfenyő, valamint sok más egzóta.

Számomra feltűnő a tölgy, cser, szil ritka előfordulása és egy helyi származású 20. századi költőnk által versben is megénekelte rózsafélék mellőzése. Kíváncsian várom a savanyú talajigenyű fajok tűrőképesség-vizsgájt.

Az arcualatalakító munkákban az erdész is találhat szép feladatokat. Arra azonban számítani kell, ha a véleményével a bürokrata hivatalnokok és a haragos zöldek közé szorul, akkor a munkájához nem kevés közéleti állóképességre is szüksége lesz.

Írással szeretném felhívni az arcualattervezők figyelmét arra, hogy a településképp nem csak műemlékek védelméről, tetőhajlásszög, párkánymagasság, építési anyagok előírásaiból áll. A lakókörnyezet képi megjelenése, a helyi építészeti kultúra és az ökológiai elemek harmonikus egységének függvénye.

A belterületi fásításoknak nélkülözhetetlen feladatuk van az utcakép és a települési arcualat kialakításában. Éppen ezért, a településképpel kapcsolatos tervekben, előírásokban is helyet kell biztosítani e kiemelt tárgykörnek. Ezek nélkül a rendelet nem a településképp megőrzésének, tervszerű és esztétikus alakításának vonalvezetője, csupán drágán vásárolt építési előírások gyűjteménye lesz.

Dr. Darabos István okl. erdőmérnök
Fotók: **Magyar László, Darabos István**